

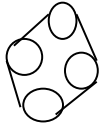

**UNITING CHURCH IN AUSTRALIA: LOTU COKOVATATI KO E OSITERELIA
KONIFEREDI NI VITI: VAVAKOSO LOTU RARABA**

November 24, 2019: *Sa Tui ko Karisito se Nona Veiliutaki ko Karisito [Christ the King or The Reign of Christ] Bonding-gathering and knowing each other-Base 1], me vakatorocaketaki ka vakavou na noda bula vakayalo. Affirmation-sharing our spiritual journeys-Base 2] kei na noda cakacakatata se vakadewataka na veika eda sa rawata [caring/sharing-Base 3]. Sa vaka na qito na Baseball ka va na kena i cegu; e tolu na naki ni noda veitokani. Ni rawa kece eda sa rawata e dua na kai ka eda sa yacova nai naki ni qito se veitokani [Home Base].*

NODA VEIKILAI

Me vakayacori e dua na porokaramu ka rawa ni vukea na noda veikilai vinaka. Eda soqoni, lululu, veitalanoa ka veiwasei talanoa. Tekivu na soqo ena gunu ti se qai vakayacori ni oti na vuli. Me dau qarauni na vakayagataki ni sevusevu me kua ni vakadaroya na mai lotu ena Siga Tabu kei na nomu cakacaka

NODA BULA VAKAYALO

Ena macawa ogo Siga ni Turaga Noveba 24, 2019:

E na macawa ogo sa mai cava enai ka 24 Noveba eda na goleva kina: Nai otioti ni yatui Vaqa, se Lesoni ena Yabaki vakalotu [2018-2019]. Eda tinia ena noda duavata ena vakabauta ni noda dui bula se noda lotu ni “Sa Tui ko [Jisu] Karisito”[Christ the King], se Nona Veiliutaki se Veivakarurugi ena noda bula ko Karisito, [The Reign of Christ]. Na Siga ni Turaga mai ogo 1 Tiseba sai tekivu ni yabaki Vakalotu Vou 2019-2020; eda vakanamata ki na Sucu mai nei Jisu me yacova na Noveba 22, 2020, ko ya meda kaya tale ‘Sa Tui ko Karisito’. Ena veiyatu lesoni eda goleva ena veiyabaki vakalotu ko ya na Yabaki: ‘A’ ‘B’ ‘C’. Na yabaki vakalotu ogo sa mai cava ena Noveba 24, ko ya na Yabaki ‘C’ [2018-2019], sa tekivu vou tale ena Yabaki ‘A’ [2019-2020], na Yabaki ‘B’ [2020-2021], oti ko ya eda tekivu tale. Enai lakolako ogo, sa nuitaki nida sa wilika ka vulica kece na veivola enai Vola Tabu ko ya e 66: 39 ena VTM, ka volai ena vosa vakaIperiu kei na 27 enai VTV e volai ena vosa VakaKirisiki, ka vakalailai ga ena vosa ni veisiga e Isireli [Aramaic]. Na veivola tale eso ka vukea na noda wilika nai VTV, eda sa vakauqeti meda wilika ka volai ena loma ni gauna [rauta e 400 vakacaca na yabaki] ni oti ko Malakai [VTM] kei nai tekivuni VTV ena Maciu, [se nai vola e volai taumada nai vola eso nei Paula, rauta na 50AD/ACE], e vakatokai na ‘Deuterocanonical’ [vosa e vakayagataka na Lotu Katolika vakaRoma, se karua ni wasewase ni vola vakabau me tiki ni VT] se ‘Apocrapha’ [vosa e vakayagataka na Lotu Riba Protestants, nai vola eso me vaka nai ‘Vakatakila’ e matavulotaki ka tu na kenai balebale yaga, meda tovolea meda vakelia ka kila na kedrai balebale]. Sa tabaki ena so nai Vola Tabu vakavavalagi ka da bole kina me vakadewataki vakaViti [vosa ni taukei] .

**SA VOLAI ENAI VOLA MATALELEVU NI OGO SAI OTIOTI NI VAQA KA
SA NA TABAKI YANI ENAI VOLA NA VEIYATU LESONI ENA COWIRI SE**

WAVOKI NI TOLU NA YABAKI:A,B,C. SA VINAKA DINA NI VEITOKONI TIKO NA UCA [LOTU COKOVATATI KO E OSITERELIA ME TABAKA KA KEREI NA VEITOKONI NI LOTU WESELE MAI VITI KA DAU VAKAYAGATAKA TALEGA. NI KO WILIKA TIKO KA RAICA ESO NA TIKINA KO NANUMA ME VAKAVINAKATAKI MO TUKUTUKU MAI ME LAURAI VAKAVINAKA. SA TOVOLEI ME QAI VULA KO OKOSITA SE BERA KO YA ENA YABAKI 2020, SA RAWA NI KO VOLIA E DUA NA KENAI LAVELAVE. SA VAKAVINAVINAKA GA VEIKEMUNI KO NI DAU TALEITAKA NA WILIKA NA VOSA NI KALOU ENA KENA E DAU VAKAU TIKO YANI KA MO NAMAKA MO VOLIA E DUA NA KENAI VOLA NI SA TABAKI YANI. NB: ENA MACAWA MAI OOO AU SA NA VOLA TIKOGA NAI VAQA: SA NA SEGA NI CURU ENA WEB NI UCA, IA SA NA VAKAU GA YANI VEI KEMUNI KO NI NA VAKARAITAKA MAI ME VAKAU YANI, IA SA KEREI GA ME TUKUNI MAI KE SO NA TIKINA E RAWA NI KO VEIVUKE KINA ENA KENA VAKAVINAKATAKI.

Ai Vakamacala me baleta na Jeremaia:

1. Sa yavutaki nodra bula na matatamata na Isireli vua na Kalou, sa solia kina vei Mosese na Vunau e Tini, mera muria ka talairawarawa kina. Ke ra talaidredre ena lewa ni Kalou ena vakaoqo: talaidredre = totogi se vakavulici; talairawarawa = vakalougatataki. Eda raici iratou na parofita e tolu: Emosi [760], Osea [753] kei Aisea [740-681] ka ratou bula ka parofisai enai ka 8-7 ni senitiuri. Eda raica ni ko Emosi e vakabibitaka na 'Dodonu ni Kalou' [Justice of God] kei Osea na 'Loloma ni Kalou' [God's mercy and love], ia ko Aisea e vakabibitaka na 'Savasava se Tabu (tu tani) ni Kalou [Holiness of God]. 2. Ko Jeremaia e parofisai enai ka 6 [627-586] ni senitiuri e Juta: era sa kau oti vakabobula na Isireli [northern kingdom] ki Asiria ena 722 ka sa roro mai na gauna ka sega ni tarovi rawa mera kau vakabobula kina na Juta [southern kingdom] ki Papiloni. Ko Jeremaia eratou parofisai tiko ena gauna vata kei Apakuki, Sefanaia, Isikeli kei Taniela. Ko Jeremaia a yaco me parofita ena 627 [BC/BCE] ka veiqaravi ena 627-586 mai na nona yalataka na veivakabobolataki, a raica na ka e yalataka ena vuaviri kei Jesuralemi [586 BC/BCE] vei Nebukanesa na Tui Papiloni [II Tui 21-25]. E donuya na gauna nei tui Josaia [640-609 vakamatei enai valu], Jioasi [3 na vula], Jioiakimi [609-598], Jioiakini [3 na vula], Setekaia [597-492, yabaki 11 nona tui]. Sa kenai balebale ni nona gauna ni parofisai e donuya e lima na tui: Josaia [640-609], Jioaasi, Jioiakimi [609-598], Jioiakini [vula 3 ena 598] kei Setekaia [598-587]. 3. Na Jeremaia 1:4-10: Na yaca 'Jeremaia' e rawa ni kenai balebale na 'talaraki' se 'taracake' [Jeremaia 1:10] me vaka ga na vosa vakavavalagi na 'raise' kei 'raze' e tautauvata na kenai rorogo, ia e duidui na kenai balebale. Na yacana sa veiganiti vinaka kei na nona cakacaka vakaparofita ka sai naki ni nonai vola, me vaka e vakayagataka na vosa ruarua oqo: na veitalaraki se veivakarusa'i kei na veitarai cake. Ko Jeremaia e kai Anacoci [edaidai na yacana ko Anatah], ka rauta e 6 na kilomita [3 na maile] mai Jerusalemi. Me vakataki Joni na Dauveipapitaiso, ea kacivi ni sa qai kunekunetaki tiko ena ketei tinana. Ea sucu mai na vuvale vakabete nei Ilai ka yalataki kina nira na mate dole ga nona kawa ka sega nira yacova na gauna ni

qase. 4. Sa rauta me tekivu gone ni sa qai yabaki 17 ga, ka sega ni rawarawa na nona cakacaka vakaparofita; eratou a saga me vakamatei koya na nona vuvale ni sa cauravou ga, baleta ni sega ni salavata na nona parofisai kei na lewa ni tui kei ira na veiliutaki. Sa vakasalataki ira na kai nona mera soro ki Papiloni, ia era sega ni ciqoma ka ra la'ki totaki Ijipita; ia e mani vakavuna na nodra vakarusai ka kauvakavesu ki Papiloni. Era kauwaitaki Jeremaia na kai Papiloni, ia e sega ni via lako kina, ka vakavuna na nodra cati koya na kai nona. Ea qai la'ki kauvakavesu ki Ijipita, ka kau ena domo ni Uciwai na Nile ena yanuyanu ko Elephantine, na vanua e nanumi ni a kau taumada kina na Kato ni Veiyalayalati, ka la'ki ni tini sara yani ki Iciopea. 5. E rauta e 40 na yabaki na veiqaravi nei Jeremaia, 627-596 BC/BCE; ka donumaka na gauna ni bula dredre vakapolitiki kei na yavavala ni vanua. Na Lele i Jeremaia se na Tagi i Jeremaia e 5 ga na kena wase:Enai VTVakaIperiu me vaka na kenai vakarau sa dautekivu ga enai matai ni vosa ka yaca ni vola: 'e yaco vakavei' se 'vu vakavei' [how], vaKirisi na tagi [tears], vakaLatini, na tagi se lele [lamentation] ka vakayagataka talega na VT vakavavalagi, vakaViti, na Lele [Tagi]. Ko Jeremaia na Daunivucu ka talei ni vakayagataka ga na matanivola vakaIperiu e 22 [na ABC, raica na Same 119 e tiko kece kina na matanivola vakaIperiu, na Alefa ki na Tau] me sereka kina na tagi...me vaka nai matai ni wase e 22 na tikina. E rawa mo tovolea mo bulia na serekali ni tagi ogo nei Jeremaia ena 'A ki na Y'. Sa raica ko Jeremaia na vakaloloma kei Jerusalemi ni sa vakarusai, sa raica ka tarai koya talega na vutu ni valodra kei na yagodra na nonai tokani...sa raica na vakarusai ni Vale ni Soro, na koro ko Jerusalemi kei ira na tamata. Sa yaco na leqa ni bula ni sa kabai ko Jerusalemi, sa sega na kakana, sa ra kania na gone sa qai sucu na tamata se ko ira sa qai vakasucu gone. Sa dua sara na vakaloloma vakaitamera, ka dredre me tukuni vakavosa [wilika na Lele 2:20;4:10; Jeremaia 13:14; 19:9]. Sai tukutuku vakadomobula ogo...sa vaka beka na vakalolomalevu mai Hiroshima se mai Kosovo, se Bosnia se Myanama! Wilika talega na Lelevaki Josaia na Tui ko Jeremaia ena 2 Veigauna 35:25]. E 5 na wase ni lele:1. Matai ni Lele: Lelevaki Jerusalemi me vaka na marama 'na goneyalewa kei Jerusalemi' ka vakayagataka na "SHE"...ko Jerusalemi sa vaka na marama; 2. Karua ni Lele: Sa Lelevaki koya ka vakavuna na leqa na Kalou [HE] ni valavalaca na tamata e na totogitaki; 3. Ka Tolu ni Lele: sa baleti Jeremaia na nona lele ka vakayagataka na AU [I]; 4. Ka Va ni Lele sa baleti ira na tani [those, they, theirs]; 5. Ka Lima ni Lele sa lesu tale ko Jeremaia ki na mata tamata digitaki,' io keda', noda Kalou [WE, US]. Ena vakaogo na wase 1-5: Na leqa sa tara na tamata ena vuku ni nona talaidredre vua na Kalou [goneyalewa ni Jerusalemi [catastrophe-she]; Sa vakavuna na Kalou me saumi kina na ca [The Cause..He, God]; Na Kenai wali o Au [I] ni sa sega ni vakarusai keda vakadua na Kalou sa kaya ga ni sa vakavoui na nona loloma ena veimataka kecega ka sa dei tu ga nida sega ni vaqeyavutaki, ia eda sa vakabulai [3:22-23]. Ia ni sega ni veivutuni sa noda na sasa [consequences]. Na ka cecere taudua ga meda cakava, ko ya, na noda kerea vua na Kalou me lomani keda [mercy]...me vakalesui ira nona tamata ki na nodra vanua [restoration]...me vakalesui keda mai na mate ki na bula nida sa veivutuni [repentence first, then life with God...restoration]. Wilika sara vakavinaka na Lele i Jeremaia ka me nomu lele talega....6. Dua na tiki ni vola ena Jeremaia e vola ko Peruki na Vunivola nei Jeremaia. Sa parofita cati ko Jeremaia mai vei ira na tui, kei ira talega na lewe ni vanua, nona vuvale baleta nai vakarau ni nona vosa. Ia, sa dua vei ira na parofita rogo ka mana nona veiqaravi ena mata ni Kalou. Sa parofisaitaka na kau vakabobula ki Papiloni kei na nodra lesu tale mai na kai nona. Ena Jeremaia 29:1ff nai vakasala mera qarava vakavinaka nodrai tavi ena vanua ni veivakabobulataki, ena oti ga e 70 na yabaki [29:10] era sa na lesu tale ka mera vakadeitaka ni tu ga ena i naki ni Kalou na veika sa yaco vei ira...wili gusutaka na 29:11 na tikina totoka. Na Jeremaia 2:19 [wilika] na tikina sa kovuta kece nai naki ni vola kei na veika sa yaco vei Juta kei Isireli kei na koro turaga ko Jeruselemi. E na

tokalau kei Jerusalemi e tiko kina na qara vatu ka vakatokai na Qara vatu nei Jeremaia [Jeremiah's Grotto], na vanua ni nona masumasu ena gauna ni nona rarawa, yaluma kei na galili ni tutaudua. Ena qaravatu oqo e no kina na delana ka vakatokai ko Kolikoca ka lauvako kina ko Jisu ena kauveilatai 7. Sa lomani Isireli vakalevu ko Jeremaia, sa tukuna na dina kei na dodonu ni Kalou. Sa yalataki ena nonai vola na veiyalayalati vou sega ni volai ena vatu me vaka na Vunau e Tini [Lako Yani 20:1ff], ia nai vunau, ko ya ena volai ena yalodra se lomadra [31:31-34], oqo na vakasama cecere sa mai vakatakila ka bulataka ko Jisu Karisito.

I. Jeremaia 23: 1-6: Nai yaloyalo ni Vakatawa ni Sipi sai yaloyalo totoka me tukuna na nonai tovo na Kalou. *Ena veivuke me wiliki mada eso na veitikina oqo: Isikeli 34 kei na 37, Jeremaia 23, Luke 15:3-7 Maciu 25: 31ff; Joni 10:1ff,etc.* Na tikina 1-2 sa dusia na nodra veivakasesei nai vakatawa ni sipi [raica na tikina 22 mera veivutuni ka lesu mai], oqo ko ira na veiliutaki; ena sauti ira ga na nodrai valavala. Sa matata tu ni Vakatawa ni Sipi rogo maqosa ka dokai ko Tevita [raica na Same 23], ka yaco me tui, kei na gauna koula na nona gauna, era diva tu na Isireli me lesu tale mai. Ena vuku ni leqa sa yaco ena nodra veivakalaboci nai vakatawa ni sipi, era sa namaka e dua nai Vakatawani Sipi Vou, se Tui Vou ena lako mai ena kawa i Tevita me tui vinaka sara. Ena tikina e 3 sa vakadeitaka ni sai Vakatawa Vinaka na Kalou, ia ena lesi ira merai Vakatawa ko ira sa raica nira yalo dina, sa digitaki ira mera veiliutaki [4]. **III. Dina ga ni sa mai muduki na Tui ena kawai Tevita, ia ena tomani ena dua na kena rai vou, ko ya, 'ena vakatubura kina vei Tevita e dua na Coke yalododonu...'** na Tui Vou ena yacana "Ko Jiova, na noda Yalo Dodonu." Sa matata sara ni na kune na Tui oqo me 'Yalododonu' ka yalataka ko Jeremaia na Mesaia na luvei Tevita ko Koya ena sucu mai me nodrai vakabula na lewei vuravura, [raica na Maciu 1:1; Luke 2:29-35. **IV.** Na nodra mai vakalesui na Isireli ki na nodra vanua, sa dua nai kalawa vou ni Nona cakacaka na Kalou ena Nona qaravi ira na Nona tamata, [tikina 7-8 cf 16:14-15]. **V.** Na parofisai oqo kei na vakanuinui eda vakabauta na Lotu VaKarisito ni sa dusi Jisu ga. Ko Koya, na Tui vou oqo, ka tu Vua nai tovo vaKalou, "...ena ia ko Koya na lewa kei na cakacaka dodonu e vuravura: ena Nona gauna era na vakabulai kina na Juta, ia ko ira na Isireli era na tiko vinaka: ia oqo na yacana ena vakatokai kina, "Ko Jiova, na Noda Yalododonu"[6]. Ena noda vakadewa na Lotu VaKarisito, sa baleti Jisu na tikina oqo: Ko Jisu sa mai sucu, bula, mate ka tucake tale mai na mate ena vukuda, ko Koya na Tui 'na noda Yalododonu'. Sa tikina vinaka ka coka na

noda ulutaga ni otioti ni vaqa: Sa Tui ko Karisito, ko Koya na Tui Yalododonu, se Sa Veiliutaki se Veivakarurugi ko Karisito.

B. Luke 1: 68-79: [*nai sosomi ni noda Same ena macawa oqo, raica nai vakamacala kei Luke/Cakacaka e ra*] I. Mai na tikina 57-80 sa veicurumaki kina na sucu nei Joni kei na lako mai nei Jisu. Sa kurabuitaki ni sega ni a vakayacani na gone oqo ena siga a sucu kina me vaka na kenai vakarau, ia ea qai vakayacani ga ni oti e bogi 8 me yacana ko Joni; e lako vata oqo ena nona galu ko Sakaraia na tamana. E rairai erau sa veikilaitaka oti kei Ilisapeci na tinana na yaca ni gone ka qai kilai ga ena gauna ni soqo ni nona cilivi ka nakiti oqo baleta nira tiko lewe levu kina na weka mera marautaka e dua na lewe i Isireli vou. Na tikina e 67 sa curumi Sakaraia na Yalo i Jiova se Yalo Tabu ka sa vosa tale: Na 68-79 na Sere nei Sakaraia, sa dau vakatokai me “Benedictus” na vosa vakaLatini ka kenai balebale na ‘Praise be’ se ‘veivakacaucautaki’ [raica vata oqo kei na Sere nei Meri na ‘Magnificat’ ena qai golevi e muri ni voleka na Siga ni Sucu]. Na sere ruarua sa muria ga na nodrai vakarau ni veivakacaucautaki na Jiu Vua na Kalou ni ra muria na veika e gadreva na Kalou ena qai vagalalataki ira ka vakabulai ira ena veituberi ni liga ni kawai Tevita. II. Ena tikina 68-75 sa tekivu ko Sakaraia ena nona vakacaucautaka na Kalou ena veika sa vakayacora ka yalataki vei Eparaama [Vakatekivu 22:16-18;26:3; Same 105: 9-11 kei na veika e vakayacora ena vuku ni Nona cakacaka ni veivakabulai. Sa tukuna nai Vakabula ena sucu mai na kawai Tevita. Ko Koya ga ena ia na veivakararamataki kei na veivakabulai. Eda sa kila ni dusi Jisu ga ka sucu mai Peceliema, nai Vakabula kei vuravura. III. Na 76-79 sa veisau na serekali ka vagolei vei Joni na Dauveipapitaisotaki, ko koya na luvena, me domo ni kacikaci ka vakayacora na cakacaka ni veivakarautaki ni Nona tadu mai na Mesaia [raica na Aisea 40:3; Malakai 3:1]. Ko Koya ena vakadeitaka na veivutuni kei na vakabokoci ni valavalaca [77]. Dina ga ni sa vakayalo na veivakabulai oqo, sa okati talega kina na veivakabulai vakayago [71, 74]. Na tikina 78 ‘sa kida vei keda na rarama mai cake’ se ‘kalokalo’ [raica na Malakai 4:2; T/Lekutu 24:17] sa baleta na Rarama ko Jisu, se ena vakadewa tale eso e baleta na ‘Coke’ [‘shoot’ or ‘branch’ raica na Sakaraia 3:8; 6:12] sa baleti Jisu talega. IV. Na tikina 79 sa rawa me baleti Joni ke sema kei na tikina 77, se baleti Jisu ke sema kei na tikina 78. *Sa matata sara ni Sere oqo nei Sakaraia sa parofisaitaki kina na veika baleti Jisu, kei na veika e tukuni me baleta na luvena ko Joni na Dauveipapitaisotaki.*

C. Kolosa 1:11-20: *Ko Kolosa e dua ga na koro lailai ena domo ni wai ko Likasi [Lycus] ka rau no ena bati ni wai ka veibasai kei rau na koro lelevu ko Leotisea kei Eirapolisi*

[Heirapolis]. Na bucabuca e koto ena veitokaitua e dau tara na uneune ka vakavuna na kena bulabula na buca ka vanua ni susu sipi kei na teitei. E kune kina na mataqali vatu ka dau vakayagataki ena bulibuli ka. Eda kilai Leotisea vinaka enai Vakatakila 3:17 ni koro vutuniyau, ena gauna ni uneune e rusa kina na koro ena gauna ni veiliutaki nei Roma. E vakaraitaka ko Leotisea ni tu vua nai lavo ka sega ni qara na veivuke mai Roma. Na Lotu eke e sega ni tauyavutaka ko Paula, ia e rairai tauyavutaka ko Epafira [Epaphras] ko koya talega e qarava na tabacakacaka ogo ena gauna nei Paula. E rairai kau i tukutuku yani vei Paula ko Epafira ni sa tauyavu ka tubu na lotu ka sa toso vinaka; ia e vakaraitaka talega ni tubu e kea na mataqali vakabauta vou [gnosticism] ka rawa ni vakaleqa nai Tukutuku Vinaka e vunautaka ko Paula. Era lewe ni Lotu ko ira na kai Kirisi ka so talega na Jiu era sa veisau mera lotu vaKarisito. Na veicurumaki ni vavakoso ogo sa la'ki moica na nodra vakabauta e so; ia ke biu ga me toso na lotu ogo e rawa ni vakavuna na veisei ka rawa ni vagolea tani na vakabauta ka vunautaka ko Paula. Ia ni wali vakatotolo na leqa ni vakabauta, sa tarova na tete ni veilecayaki ogo. Ke a sega ni tarovi totolo sa na tara na lotu ka tarai keda talega ena noda vakabauta edaidai. E volai nai vola mai na vale ni veivesu mai Roma rauta na 60 AD/ACE ka tiko kina ko Paula kei na nonai tokani, na luvena vakayalo ko Timoci.

1. Kolosa 1:11-20: Vakayagatataka e dua na gauna mo sereka kina na veitikina ogo, ka vica na sala e rawa ni ko vakayagataka se muria [*vakayagata na 3 era..Na Sala ni Vuli Vola Tabu [Bible Study Methods]*]. E no ena veitikina ogo eso na vakasama dredre ka vinaka meda raica mada na nona tovolea ko Paula me kauti ira tani mai na vuku vaKirisi [Gnosticism] se vuku vakavuravura me vaka era tukuna ni na rawa kina na bula. Sa kenai kuri nai vakavuvuli vou me kauti ira ena dua na mataqali vuku kei na vuku vou vaKalou [philosophy and theosophy] me rawa kina na bula. Sa vinaka meda kila vakavinaka na tikina ogo: Na Vuku [Gnosticism] sa tautauvata sara ga kei na veika eda boletaka ena gauna ogo, ko ya na vuli vinaka, vakoroi, rawa cakacaka, rawai lavo sa sala ki na bula torocake...eda kila ni sega ni ca na veika ogo. Sa rawa kina nai lavo, ka rawa kina na tiko sautu se tiko vinaka. Sa vakabibitaka ko Paula ni tiko tale edua na mataqali Vuku e 'solia' na taucoko ni bula se bula vakaibalebale [wilika nai vakamacala ena 'V' era]. Ogo na vuna sa kauti ira ko Paula ki na Vuku Dina, ko ya na vakabauti Jisu ka veiwekani kei Jisu,[*wilika na 1:15,16,17,18, 19,20a*] ena kune kina na bula vakaibalebale [*wilika nai vakamacala e ra*]. II. Meda wasea mada na veitikina ogo: Tikina 9-11: Ogo e dua nai vakarau ni masu ka tuva vinaka ko Paula ka rawa talega meda vakayagataka ena noda buli masu ka cavuta ena noda masu: e sega ni sota kei ira na kai Kolosa ko Paula, ia sa masulaki ira ga: 1. Vakavinavinakataka na nodra vakabauta kei na nodra bula veisau [t.3]. 2. Kerea Vua na Kalou mera kila na veika era vinakata me vakayacori vei ira [t.9]. 3. Kerea Vua na Kalou me solia vei ira na rai titobu vakayalo [t.9]. 4. Kerea Vua na Kalou me vukei ira mera bula ena vukuna [t.10]. 5. Kerea na Kalou me tubu cake tikoga na nodra kila na Kalou. 6. Kerea Vua na Kalou me soli vei ira

*se vakasinaiti ena kaukauwa ni Kalou mera vorata kina na veika dredre era sotava [t.11]. 7. Kerea na Kalou me vakasinaiti ira ena reki, kaukauwa kei na yalo e vakavinavinaka [t.11]. Sa yaga ka bibi na masu ena gauna dredre ni ra veisaqasaqa tiko kei nai vakavuvuli vou ni vuku vaKirisi [Gnosticism] ka sa curuma nai vavakoso lotu. III. Ai kuri ni masu na tikina 12-14: na vakavinavinaka ena vuku ni veivakalougatataki sa vuabale: sa solia na Kalou nai solisoli sei votavota [inheritance] ni yalosavasava; nai votavota ni matanitu ni Luve ni Kalou. Ena cakacaka loloma ni Kalou ena vukui Jisu: era sa toki kina mai na butobuto ki na Rarama; toki mai na veivakabobulataki ki na galala; toki mai na rusa ki na veivosoti ni Kalou; toki mai na kaukauwa nei Setani ki na kaukauwa ni Kalou. IV. Tikina 15-20 sa baleta na serekali me tukuni Jisu: O cei ko Koya kei na Nona cakacaka [Person and Work of Christ]. Na serekali ogo sa tukuna na veibasai ni veika vakavuravura kei na veika vaKalou. Sa dusia ko Paula ni sa ‘curu uciwai’ [curu vakailoa/vakaveitalia] nai vakavuvuli lasu eso [heresies] ki nai vavakoso lotu. Ogo na vuku vaKirisi [philosophy/theosophy ka vakatokai na gnosticism] sa vakadredretaka se vakaverevereatataki na vunautaki se vakatavuvulitaki nai Tukutuku Vinaka. Na vakasama rawarawa ga sai koya ni sa veivakabulai na Kalou ena vukui Jisu Karisito ena vuku ni vakabauta. V. Meda raica mada e vica na duidui ni vuku VaKirisi kei na Vuku VaKalou: 1. *VaKirisi:* na vuravura e ca, veika buli e ca—*VaKalou:* vuravura vinaka, veika buli e vinaka, ka ni bulia na Kalou; 2. *VaKirisi:* e dua e tiko yawa sara mai e bulia na vuravura —*VaKalou:* Veibuli na Kalou, voleka, sega ni yawa, o Koya a mai tamata, ko ya ko Jisu; 3. *VaKirisi:* Baleta ni a tamata ko Jisu, e ka buli, e tu kina na ca, ko Jisu ei vakaraitaki ga ni Kalou: *VaKalou:* Jisu ea veibuli [16], o Koya na ‘taucoko’ ni Kalou [fullness of God], ko Jisu e tamata Dina, ka vakaduavatataka na tamata Vua na Kalou ena yagona vakatamata [1:22]; 4. *VaKirisi:* na tamata me vaqara na Kalou, ia me tu vua na mataqali vuku me vaqara ka raica kina na Kalou, sa kenai balebale ena lewe vica ga e rawata na bula baleta ni dredre na kunea na vuku ko ya—*VaKalou:* na Kalou ga e vakasaqara na tamata, sa lako mai na Kalou ena vuku i Jisu Karisito ka sai lesilesi ga ni tamata me vakabauta na veivakabulai ni Kalou ena vukui Jisu. Sa sega ni ka bibi na rawata na vuku vaka ko ya, na veivakabulai sa soli tu me noda kecega, sega ni kena tu vei keda na vuku, ia na noda vakabauti Jisu ga [1:28]. VI. E vuqa tale na vakatautauvata eda raica, ia ena uasivi meda dabe ka wilika vinaka, wasea vakamatalalai na veivososa veitikina [sa tukuni e cake mo vakayagataka na Sala ni Vuli Vola Tabu - Bible Study Methods e ra] ko na raica na duidui ni vuku VaKirisi kei na vuku vaKalou. Ke rui dredre ko ya, raica ga, wilika, vakasamataka nai vakamacala nei Paula, taura cigoma ka vakabauta. E rua ga na ka bibi sa dusia ko Paula: 1. *Mera vakasinaiti na kai Kolosa ena**

*vuku vakayalo mera veikilai kei na Kalou ka mai vakaraitaka ko Jisu, ko Koya [ko Jisu] ‘nai yaloyalo ni Kalou’ [image of God]. Oqo ga na vuku dina ena veituberi ki na sala ni bula vou. Meda vulica sara me taucoko na noda kila ka vakabauta na Turaga ko Jisu. 2. Tikina 15-16 sa dusia ko Paula ni ko Jisu sa tautauvata [image of the invisible God], ko Koya na Kalou [firstborn], VT vakaviti na ‘vakatuburi’ [15] se ‘ulumatua’ [18]. Sega ena vakasama ni veigauna [chronological, era vakadewataka cala eso na lotu e vuravura], ia na vakasama mai na Lako Yani 4:22 kei na Same 89:27 ko ya nai tutu ni veidokai. *Ko Jisu sa Kalou talega, ko Koya na ‘ulumatua, ‘sa vakatubura’ na Kalou [image of the invisible God] ka sa veiganiti kei na ulutaga ena macawa oqo ni ‘Ko Jisu na Tui’ se ‘Sa Tui ko Jisu Karisito.’**

D. Ai Vakamacala me baleta na Kosipeli nei Luke kei na Cakacaka:

A. *Ko Luke e vola nai vola e rua oqo: ko Luke na Kosipeli kei na Cakacaka ni Apositolo. Meda raica mada vakalekaleka: Na vuniwai ko Luke [Kolosa 4: 14], na kai Kirisi, kenai balebale ni tamata lotu vaKarisito ka sega ni Jiu me vakataki iratou na tisaipeli nei Jisu se ko iratou ka vola na vo ni Kosipeli: Maciu, Marika kei Joni. Ko Luke e vola taumada na Kosipeli rauta na 60 AD/ACE mai Roma se Sisaria. Na Kosipeli nei Luke, e dua vei iratou na Kosipeli suivata [synoptic]: Maciu, Marika kei Luke; eratou kauta mai nai vurevure ni nodratoui tukutuku ena vanua vata. Oqo na vuna e tautauvata kina e so na nodratoui talanoa, ia sa koto ga na nodratou dui naki ni nodratou volavola kei na digitaki ni veitalanoa eso me lewe ni tukutuku. Sa tiko e so nai tukutuku volai ena gauna ko ya, ia ko Luke e gadreva me vola e dua nai tukutuku tuvani vakamatau mai nai tekitekiyu [an orderly narrative or history] ni bula, cakacaka nei Jisu [Gospel-Kosipeli mai na vosa vakavavalagi makawa na ‘god-good+ spell-’tale’ or ‘news’, e vu mai na vosa vaKirisi na ‘euangelion’: ‘eu’ good + angelion-message]. Na Kosipeli nei Luke sa dusia na sucu, bula, cakacaka, na mate kei na tucake tale i Jisu. Ko Luke, na Kosipeli ni soro, ko Jisu na nodai soro, ko koya sa voroka na bai kecega ni veivakaduiduitaki ka vakaduavatataki keda, na Jiu kei na kai matanitu tani, na tagane kei na yalewa, ko ira na tamata savasava kei keda edai valavalaca. Ko Jisu Karisito nai Vakabula kei vuravura; na Kosipeli nei Luke sa baleti vuravura raraba. Nai karua ni vola nei Luke na Nodra Cakacaka nai Apositolo, sa dusia na cakacaka ni Yalo Tabu me tukuni Jisu e vuravura taucoko. Eso era kaya ni dodonu me yaca ni vola ga na ‘Cakacaka ni Yalo Tabu’. Nai vola na Cakacaka [Acts] sa tomana kina na cakacaka veivakurabuitaki ni Yalo Tabu ena nodra bula na vakabauta kei na kena tukuni nai tukutuku vinaka ni veivakabulai, veivagalalataki vakayalo ka vakayago sa mai vakayacora ko Jisu kei ira na muri Jisu. Sa tomana kina na veika sa vakayacora ko Jisu, o koya ka vakatavuvuli vei ira na tamata, mate, ia sa tucake tale mai na mate, kei na nona kaucake ki lomalagi. Sa solia na Yalo Tabu mei solisoli ka yu ni kaukauwa mera qarava kina nai tavi vakaiapositolo[mei talai ni tukuna nai Tukutuku Vinaka ni veivakabulai]. Sa tekivu na kadre ni Tukutuku Vinaka mai Jerusalemi ka dewa yani ki vuravura raraba[Cakacaka 2:1ff]. B. Meda raici Luke/Cakacaka kei Maciu, Marika kei Joni: E vica na tikina bibi meda kila taumada: 1. Na veivakabulai sa mai vakayacora na Kalou ena bula nei Jisu sa baleti vuravura taucoko [inclusive]: a. Ko Luke e sega ni vakacuruma nai tukutuku me kua ni vunautaki nai Tukutuku Vinaka vei ira na kai Matanitu tani me vaka ena Maciu 10:5-6 [cf Marika 6:7-13; Luke 9:1-6]; b. Sega ni vakacuruma na veitalanoa ni marama ni Kenani kei Jisu ena Maciu 15:21-28 [cf Marika 7:24-30]; c. Ko Luke e sega so ni vakabibitaka na kena vakayacori na parofisai mai nai VTM me vakataki Maciu. 2. Sega ni vakataki Maciu kei Marika, ko Luke sa qarauna me tekivutaka nonai tukutuku me salavata kei nai tukutuku ni gauna ko ya [raica e cake ‘an orderly narrative/account’--- ‘mai nai vakatekiyu, meu veidutaitaka nai vola vei kemuni’ Luke 1:3]: na bula vakapolitiki, vakailavo, veimaliwai kei na bula vakavanua [historical/geopolitical]. Na nona Kosipeli sa vakarautaki me baleti vuravura raraba. 3. E levu cake na matailalai ni nona tukuna na bula, mate kei na tucake tale ni Turaga ko Jisu. E levu cake nai talanoa me vakadinadinataka na tucake tale ena nona vakaraitaki koya vei iratou na tisaipeli. 4. Vakavolekati keda sara*

enai talanoa totoka ni vuvale [pen-portraits]: Elisapeci kei Sakaraia [1:5-25,57-80], Meri kei Josefa [1:26-56;2:1-26, 41-52]; Simione kei Ana [2:25-38] kei Joni na Dauveipapitaisotaki [3:1-20]. Oqo ko ira na turaga kei na marama e sotava ko Jisu ena nona bula. 5. Nai talanoa e rawa nida vakasamataka, veitalanoa kina ka raica na kena yaga ena noda bula. Na nodra vakadinadina ko ira era sa rawai ena bula ni Dauveiqaravi Levu, nai Vakabula ni tamata vakabulai, na Turaga ko Jisu [1:1-2], na marama ka lumuta na yavai Jisu ena waiwai [7:36-50], nona qaravi Sakiusa ka vakabulai koya [19:1-10], sota kei ira so tale na tisaipeli ka sega ni dua vei iratou na lewe 12, ko ya ena gaunisala ki Emeo [24:13-15]; 6. Sa tukuna e dua na 'Jisu' dauveikauwaitaki ka dauloloma: na marama ka lumuta na yavana [7:36-50], na marama turudrabalavu ena 12 na yabaki ka tara na tutu ni nonai sulu ena gaunisala vei Jairo [8:41-42,49-56] me laki vakabula na luvena yalewa yabaki 12 [8:43-48], na vada mai Neini ka vakabula na luvena tagane [7:11-17]. 7. Na totoka kei na titobu ni loloma mai vale [ni Kalou] ena veivosoti kei na vakabokoci ni valavalaca me vaka nai talanoa ena Luke 15:1-32: na sipi sa yali, na tiki ni siliva sa yali, na gone sa yali se gone cidroi. 8. Na nodra kauwaitaki na dravudravua, tamata e biligi tani ka vakalolomataki ka okati kina na marama. Sa vutuniyau ko Luke enai talanoa e veivakauqeti ka veilauti me yaga ena noda bula ni soKalou, vakadinadinataki Jisu kei na noda veiqaravi ena vanua eda bula kina.

Luke 23: 33-43: Me vukea na nomu kila vinaka na Luke 23:33-43 mo wilika na Maciu 27:23-44; Marika 15:21-32; Joni 19: 17-27]: I. **Nai yaloyalo mai Kalivari:** ko Jisu sa lauvako ka rua na kaivesu ['daubutako' e vakayagataka ko Maciu etc] e rau lauvako vata kaya, enai mawi kei nai matau. Sa voqa na domoi Jisu ni kerea na Kalou na Tamana me vosoti ira era veivakoti tiko, ka rau rogoca tiko koi rau na lauvako vata kei Jisu. *"I Tamaqu ni vosoti ira! Era sa sega ni kila na ka era sa vakayacora tiko oqo"* [FNV]. E tarai rau na vosa oqo nei Jisu; e dua e kaya me vakabulai iratou ko Jisu ke sa Luve ni Kalou. Ko koya, sa sega ni ciqoma me mate vakayago, sa kerea vei Jisu me vakayagatataka na Nona kaukauwa me vakabulai iratou. *Oqo e dua tale na veitemaki sa vakayacora ko Setani me vaka mai na were ko Kecisemani [raica na Maciu 26: 53-54].* Na kenai ka rua ni 'kaivesu' e kilai Jisu vinaka se ko cei ko Koya, e duidui sara mai nai matai, ko koya oqo sa kerea me soli vua me bula vata kei Jisu ena Matanitu ni Kalou se bula vakacegu e tarava. *Sa ciqoma na nona mate vakayago, ia sa kerei Jisu me nanumi koya ki na Nona Matanitu. Ko Parataisi e lako mai nai sau ni taro nei Jisu, "Edaidai ga e daru na tiko vata mai Parataisi."* [E rawa ni kenai balebale ga na Matanitu ni Kalou ka kerea na cauravou. Ko Parataisi, na vosa vakaPeresia, e rua na vosa 'pairi'-around, daeza-wall, se dua na vanua ka vakayagataki nai yaloyalo oqo me vakataki Iteni [Vakatekivu 3:24] kei nai yaloyalo ni lomalagi vou kei na vuravura vou (Aisea 65:17; Vakatakila 21;22). E cavuti vakalima enai VT: Luke 23:43; 2 Koronica 12:3-4; Vakatakila 2:7 kei na rua tale e boroya nai yaloyalo kei Parataisi ko ya na Vakatakila 22:1-3 kei na Isikeli 28:13-14]. Sa yalataka vua ko Jisu na bula vou vata kei Koya [Jisu] 'edaru na tikovata...' Na bula vakaJisu sa la'ki nona talega na 'tamata ca' oqo...sa dusia ga ni sega ni dua nai valavalaca e ca sara me sega ni rawa ni vosota ko Jisu...ni tusanaki ga ena vakabauta, sa solia ko Jisu na bula, ko Koya nai taukei ni bula tawamudu. II. Na vakawirimadigi se na veimautaki ni yaya [bet] se o cei me

nona. Sa wasei nai sulu nei Jisu me vaka ga na kenai vakarau vakaRoma ka sa tukuni ni na yaco oqo [Same 22:18]. Sa dusia ga ni sa tukuna oti nai VT na ka a qai yaco e muri...sa parofisaitaki oti tu. III. Na Tui sa kau tani Vua nai sulu kece vakatui [38] sai vakaraitaki ni sa oti na Nona kaukauwa kece; oqo nai otioti ni sasaga nei Setani me mate vakadua ko Jisu, sa oti kina na Nona kaukauwa. Oqori na ka ga e laurai esau, ia ko Jisu e tu e lomana se yalona na Nona kaukauwa vuni. Eda kila ni ko Koya ea mate, sa tucake tale enai ka Tolu ni Siga, sa malumalumu vakadua kina na Vunica, na ca kei mate, sa qaqa na bula ni sa Tui ni Tucake Tale mai na Mate ko Jisu se Tui ni Tucake Tale mai na Mate. Sa dusia ga nai otioti ni kaukauwa e vuravura oqo sa Nona ga na Kalou, sa vakaraitaka ko Jisu. IV. *Na nona vakabulai na daubutako sa dusia ga ni sega ni vakabulai keda na nodai gu vakatamata, noda sasaga se cakacaka, ia na loloma ga ni Kalou ena vuku ni vakabauta. Nona kerekere na cauravou, “Mo ni qai nanumi au mai Jisu, ni o ni sa lako mai ena nomuni kaukauwa vakaTui” [FNV]. Na kena soli vua na cauravou nai loloma levu ni Matanitu nei Jisu se Parataisi sa dusia ga ni sa Nona ko Jisu na Lewa kei na kaukauwa me solia na bula; sa Nona na lewa ni sai taukei ni bula tawamudu. Sa Nona ga na rokovi kei na dokai ni sai Koya ga na TUI sa Nona na lewa, sa nodai tavi ga meda vakabauta ka me soli me noda na Parataisi.*

3. *Na Sala ni Vuli Vola Tabu [Bible Study Methods], na sala ni vakadewataki ni vosa [exegesis]:A. Ni soli mai na leseni se tikina mo wilika: wilika sara, oti qai wilika nai talanoa ni bera na leseni, tarava nai talanoa ni oti na leseni ko ya [context]. B. Tovolea mo kila toka nai naki ni kena volai nai vola koya; me vakataki Joni 20:30-31.C. Wilika tale na leseni ka toqa na vosa kei na vakasama bibi e lauti iko? D. Ko raica rawa e dua na vakasama e buwawa ka sega ni macala vinaka, raica tale ka wilika na kena vakadewa vakavavalagi, kena e rawarawa? E. Raica tale na tikina enai Vola Tabu e rawa ni vakamacalataka na vakasama ko raica tiko, me vaka ena veivola tale eso enai Vola Tabu.Vakayagataka e so na taro ena vosa: A cava [what]? Gauna cava e volai kina se cavuti kina na vosa [when]? A cava na vuna [why]? Caka/yaco/rawa vaka evei [how]? F. Raica na “a” “b” “c” lalai enai Vola Tabu vakaidusidusi ka tukuna na vanua mo wilika tale me vakamatatataka na tikina ko wilika tiko; na references se foot/end notes. Indexes enai VT Vakavavalagi. G. Dikeva na vakayagataki ni gauna [tenses]: “Au a lako!” [past], “au sa lako!” [present] kei “au na lako!” [future]? I. Raica rawa e so na vakasama vou? [Goleva na veitikina ena leseni ni kua? Se dua ga na tikina] J. Mo nanuma tiko ni ko wilika tiko e dua nai vola ka volai ena 2000 vakacaca na yabaki sa oti, mo vakasamataka na i tuvatuva ni vanua [geography], nai tovo ni bula, [culture and traditions], na veika e yaco ena gauna koya [history], kei nai vakarau ni nodra volavola [literature].K.Ia sa dei tu ni oqo na vosa ni Kalou, e vosa bula [Ipiriu 4:12]. Mo masulaka ka nuitaka na Kalou ena nomu vukei ni sereki ni vosa.L. Sa kena gauna oqo mo tovolea ke ko gadreva me toso cake tikoga na nomu kila na i Vola Tabu , mo tekivu vakavolia e so nai vola ka rawa me vukei iko. Eso nai Vola Tabu sa tu vata kei na kenai vakamacala [Commentary] se Dictionary of the Bible kei na nomu Dauwilika wasoma na Taro enai vola ni Sere vakaviti sa no kina na yavu ni noda vakabauta kei na cioloji ni lotu. M.Na kena i otioti mo qai taroga na taro: A cava e da vulica rawa mai nai talanoa oqo? Se A cava na kenai balebale vei au/kena yaga vei au ena noqu i tutu vakatamata, vakalotu vakarisito, etc. se cava na kenai balebale /yaga ki nai vavakoso? N.Kua ni rawai sara ena muria nai*

kalawa e soli yani enai vola baleta ni na tubu mai eso na vakasama e vakavotuya na Yalo Tabu, me golevi sara.

VEIKAUWAITAKI: A cava meda cakava me sureti kina ko ira era sega ni lewe ni lotu? E dua e da nanuma meda sikovi koya? A cava tale e rawa ni vakayacori?

Jovili kei Lisa Meo